

Grobis, Jerzy

Zebranie Komisji Historii Narodów Słowiańskich i Europy Środkowej przy KNH PAN nt. Oświecenie w Europie środkowo-wschodniej

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 24/r2, 478-479

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z KRAJU

ZEBRANIE KOMISJI HISTORII NARODÓW SŁOWIAŃSKICH I EUROPY ŚRODKOWEJ PRZY
KNH PAN NT. OŚWIECENIE W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Organizatorami zebrania, które odbyło się 23 V 1978 r. w Łodzi, był Komitet Nauk Historycznych PAN i Zakład Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej Inst. Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego. Przewodniczył obradom prof. J. Bardach — wiceprzewodniczący KHNSiES.

Referat wprowadzający pt. *Niektóre problemy Oświecenia w Europie środkowo-wschodniej* wygłosiła prof. Z. Libiszowska (Łódź), która omówiła główne tendencje kulturowe i polityczne występujące w okresie Oświecenia w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Ideologia Oświecenia była w różnorodny sposób adaptowana do tradycji historycznej i konkretnych potrzeb społeczno-politycznych narodów tego regionu Europy. Dlatego też proces periodyzacji, systematyzacji i typologii Oświecenia jest tutaj szczególnie trudny. Dominujące wpływy polityczne Austrii, Turcji czy Rosji przyspieszały lub opóźniały recepcję Oświecenia wśród narodów Europy Południowo-Wschodniej. Osobnym i mało znanym zagadnieniem jest wpływ rewolucji amerykańskiej na elity intelektualne tych narodów. Inaczej odbierano rewolucję amerykańską w Rosji, inaczej w Rzeczypospolitej, a odmienne u Słowian południowych. W zakończeniu autorka zwróciła uwagę na współczesne niedostatki w badaniach na tym polu w polskiej i obcej historiografii.

Następnie prof. A. Podraza (Kraków) wygłosił referat nt. *Rola Oświecenia w integracji Europy XVIII wieku*. Zdaniem autora, Oświecenie dysponowało uniwersalną ideologią sprzyjającą procesom integracyjnym. W tym okresie można mówić o integracji w sensie kulturowym, politycznym i ekonomicznym. Wszystkie wcześniejsze formacje cywilizacyjne, jak Starożytność, Średniowiecze, Renesans i Barok dzieliły Europę na część zachodnią i wschodnią. Dopiero w epoce Oświecenia następowały skomplikowane procesy kulturowe, społeczne i ekonomiczne, które osłabiały granice dzielące Zachód od Wschodu. Szczególnie dramatyczny przebieg w epoce Oświecenia miało tworzenie się jedności politycznej Europy (teoria „dwóch stolików brydżowych”). W sferze kultury, laicyzacyjne tendencje sprzyjały procesom integracyjnym i nadawały tej ideologii wymiar uniwersalny, w przeciwieństwie do Baroku. Ten nowy układ Europy zintegrowanej przetrwał aż do II Wojny Światowej.

Z kolei doc. S. Salmonowicz (Toruń) wygłosił referat pt. *Elity i oświecony absolutyzm*. Autor zwrócił szczególną uwagę na kształtowanie się elit intelektualnych przesiąkniętych ideałami Oświecenia w Prusach i Austrii. To, co docierało z modnych koncepcji filozofów francuskich do Berlina i Wiednia, sprowadzało się głównie do pochwały światłego absolutyzmu. Najwybitniejsi intelektualni Oświeceniowcy są tutaj zarazem pragmatykami. Można odwołać się do przykładów Kaunitza czy Sonnerfelsa. Z bogatego zestawu idei oświeceniowych, wybierano jedynie te, które mogły służyć interesom państwa. Stąd wyrasta ogromne znaczenie oświeconej biurokracji. Autor określa ten typ pojmowania celów i zadań Oświecenia jako „oświecony konserwatyzm” w przeciwieństwie do „oświeconego radykalizmu”, charakterystycznego dla ruchów postępowych wśród Węgrów (jakobinizm).

Dyskusję zapoczątkowała wypowiedź dr F. Bronowskiego (Łódź). Polemizując z niektórymi tezami referatów profesorów A. Podrazy i Z. Libiszowskiej, mówca starał się wykazać, że w Oświeceniu można mówić jedynie o integracji kulturowej, a nie politycznej. Epoka Oświecenia jest świadkiem narodzin ideologii narodowych, tak jak wskutek powstania Stanów Zjednoczonych narodziła się nowa jedność atlantycka. Europa, jest co prawda centrum politycznym świata, ale nie powoduje to skłonności do tworzenia jedności politycznej.

Prof. J. Wojtowicz (Toruń) zwrócił uwagę na niezadawalający stan badań omawianego okresu i postulował potrzebę ich kontynuowania. Nawiązując do referatu prof. Podrazy, mówca zwrócił uwagę na fakt, że nie można ograniczać się do szukania w Oświeceniu jedynie tego co jest wspólne, a pomijać, co jest w nim odmienne. Jego zdaniem, Oświecenie ma swoje antecedencje w XVII w., jak i echa w XIX w. Prof. Wojtowicz podkreślił, że badania komparatystyczne w tej dziedzinie prowadzone są w Ośrodkach naukowych RFN i Austrii.

Doc. J. Staszewski (Toruń), nawiązując do referatu prof. A. Podrazy, zwrócił uwagę na fakt, że Oświecenie na Wschodzie nie miało tak laickiego charakteru jak na Zachodzie. Elementy wiary i etyki chrześcijańskiej są na Wschodzie znacznie wyraźniejsze i bardziej podkreślane przez elity intelektualne. W dobie Oświecenia można raczej mówić o integracji Europy nie na drodze paktów politycznych, lecz dyktatorów politycznych (rozbiory Polski). Z konkluzji doc. Staszewskiego wynika, że przedstawione na sesji referaty tylko w niewielkim stopniu uwytknęły problematykę słowiańską, która czeka na badaczy.

Doc. dr K. Sreniowska (Łódź) mówiła o własnych zainteresowaniach naukowych historią badań dziejów Słowian. Uważa, że Oświecenie jest przełomowym momentem w dziejach badań nad Słowiańszczyzną, jest to przejście od etapu mitu, legendy, ku historii naukowej, na co wskazują badania Jana Potockiego, Adama Naruszewicza i innych. Oświecenie przyczyniło się do złamania legendarnej wizji życia i obyczajów Słowian.

Dr M. Drozdowski (Poznań) stwierdził, że można mówić o jedności intelektualnej oświeconej Europy, ale nie można tego odnieść do praktyki fiskalnej. Nie kierowano się w niej wzniosłymi ideałami, lecz nagłymi potrzebami ekonomicznymi państwa. Prusy, przykładowo, nie myślały o rozwoju ekonomicznym ziem zabranych Polsce, a jedynie o ich wyzysku, bliskim kolonialnemu. Istniał więc widoczny rozbrat między ideologią, a praktyką elit oświeconych.

Dr J. Grobis (Łódź) mówił o pobycie w Petersburgu amerykańskiego dyplomaty J. Q. Adamsa w latach 1809—1814, który pozostawił ze swojej misji pamiętnik. Traktował on Rosję jako mocarstwo europejskie, a jej stolicę Petersburg uważał za nowoczesne miasto nie obce prądom intelektualnym Oświecenia.

Prof. J. Bardach zamknął obrady krótką, podsumowującą wypowiedzią. Oświecenie to pierwszy na tak szeroką skalę prąd ideologiczny. Oddziałal na świat idei, nauki, literatury równie silnie, jak na instytucje administracyjne i ekonomiczne państw europejskich. Oświecenie miało wyraźnie kompleksowy charakter zacierając granice między dwoma sferami kulturowymi. Język francuski sprzyjał procesom unifikacyjnym. Jednakże należy ostrożnie oceniać zjawisko laicyzacji. Nie ulega wątpliwości, że Oświecenie wywierało wpływ na Kościół, a nie odwrotnie, ale proces ten przebiegał z różnym natężeniem w różnych kręgach kulturowych Europy.

Jerzy Grobis
(Łódź)

JUBILEUSZ INSTYTUTU MATEMATYKI PAN

Z okazji 30-lecia działalności Instytutu i ukazania się setnego tomu czasopisma „Fundamenta Mathematicae” 24 XI 1978 r. odbyło się — pod patronatem prof. Witolda Nowackiego — uroczyste posiedzenie zwołane przez dyrekcję i Radę Naukową Instytutu. Na program posiedzenia złożyły się referaty profesorów Czesława Olecha *O trzydziestolecium Instytutu Matematyki PAN* i Kazimierza Kuratowskiego *100 tomów „Fundamenta Mathematicae”*.

Pierwszy referat, wygłoszony przez prof. Olecha, dotyczył głównie kształcenia i osiągnięć młodych pracowników naukowych. W chwili obecnej Instytut pro-